

Bog anmeldelser.

Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660, udarbejdede efter de bevarede Regnskaber over Øresundstolden. Ved NINA ELLINGER BANG. Kbhvn. 1906.

Allerede kort Tid efter dette Værks Fremkomst gjorde Nationaløkonomisk Tidsskrifts Redaktør mig den Ære at opfordre mig til at anmelde det. Naar dog to Aar er hengaaet, uden at en Anmeldelse er fremkommet her, bærer alene jeg Skylden; at Rejser og meget Arbejde har været Hindringer for mig, vil Udgiveren næppe lade gælde som en Undskyldning. Men en Beskyldning for, at jeg ikke skulde have forstaaet dette Arbejdes fremragende videnskabelige Værd, kan jeg sikkert fri mig for ved en Henvisning til, at jeg dog er i alt Fald den første, der har søgt at udnytte noget af dets rige Stof i et videnskabeligt Arbejde (Studier i engelsk og tysk Handels Historie, p. 305 ff.) — og da jeg nu i meget bestemte Vendinger er blevet mindet om mit Løfte, griber jeg med Glæde Lejligheden til at indfri det.

I Virkeligheden bør Nationaløkonomisk Tidsskrift, der indtil nu er det eneste danske, der har villet give Plads til videnskabelige Studier over Verdenshandelens Historie, heller ikke lade uomtalt et dansk Arbejde, der vil vise sig at være af fremragende international Betydning, en udtømmelig Kilde til Verdenshandelens Historie. Det Manuskriptmateriale, hvoraf det er uddraget, er ene-

Bog anmeldelser.

Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660, udarbejdede efter de bevarede Regnskaber over Øresundstolden. Ved NINA ELLINGER BANG. Kbhvn. 1906.

Allerede kort Tid efter dette Værks Fremkomst gjorde Nationaløkonomisk Tidsskrifts Redaktør mig den Ære at opfordre mig til at anmelde det. Naar dog to Aar er hengaaet, uden at en Anmeldelse er fremkommet her, bærer alene jeg Skylden; at Rejser og meget Arbejde har været Hindringer for mig, vil Udgiveren næppe lade gælde som en Undskyldning. Men en Beskyldning for, at jeg ikke skulde have forstaaet dette Arbejdes fremragende videnskabelige Værd, kan jeg sikkert fri mig for ved en Henvisning til, at jeg dog er i alt Fald den første, der har søgt at udnytte noget af dets rige Stof i et videnskabeligt Arbejde (Studier i engelsk og tysk Handels Historie, p. 305 ff.) — og da jeg nu i meget bestemte Vendinger er blevet mindet om mit Løfte, griber jeg med Glæde Lejligheden til at indfri det.

I Virkeligheden bør Nationaløkonomisk Tidsskrift, der indtil nu er det eneste danske, der har villet give Plads til videnskabelige Studier over Verdenshandelens Historie, heller ikke lade uomtalt et dansk Arbejde, der vil vise sig at være af fremragende international Betydning, en udtømmelig Kilde til Verdenshandelens Historie. Det Manuskriptmateriale, hvoraf det er uddraget, er ene-

staaende i sin Art. Det er endnu stadig en af Handelshistorikerens første Opgaver ud af de svundne Aarhundreders Mørke, da enhver villet Statistik var ukendt, at søge møjsommeligt at uddrage et eller to Tal, der kan lyse op, der kan give ham fast Grund under Fødderne overfor mange subjektive Klager og Lovprisninger, der kan sætte ham i Stand til at sammenligne Nutid og Fortid. Det største Eksempel herpaa er Schultes Slutningskapitel i hans store »Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien«; men næsten enhver lille Afhandling af en af de unge, uhyre flittige og dygtige tyske eller engelske Handelshistorikere har, naar alt kommer til alt, dette Maal. Hvor forunderligt er det da ikke, at et eneste Sted i Verden optoges der i hine svundne Aarhundreder et Materiale, der nu let tilgængeligt kan omarbejdes til Statistik. Oppe paa Helsingørs Skibsbro stod den danske Tolder og præjede hvert Skib, der løb forbi »vestpaa« og »østpaa«, lod sig af Skipperen opgive Skibets Hjemstavn og hans eget Navn, dets Størrelse og Afgangshavn, snart ogsaa dets Ladnings Mængde, Art og Værdi — og opnoterede alt dette, først paa løst sammenhæftede Ark, senere — fra 1557 — i statelige læderindbundne Bind. Af Optegnelserne paa de løst sammenhæftede Ark er naturligvis kun faa bevarede, de fra 1497, fra 1503, 1528, 1536—48, men med Protokollerne fra 1557 begynder en næsten uafbrudt Række, der varer ved gennem tre Aarhundreder til Øresundstoldens Afløsning i 1857. Ved Udarbejdelsen af dette store Materiale har Udgiveren med Rette holdt Skibs-trafiken for sig, Varetransporten for sig; det hele Værk er tænkt i 6 Bind, de tre givende Oplysningerne om den aarlige Skibstrafik, det første, her foreliggende, for Tiden 1497—1660, det tredie for Tiden 1660—1760, det femte for Tiden 1760—1857 — de tre andre Bind skal give Oplysningerne om hvert tiende Aars Varetransport i de samme tre Tidsrum.

Selv et løseligt Kendskab til Verdenshandelens Historie

vil være tilstrækkeligt til at give Forstaaelse af, hvad denne Publikation byder og betyder. Det vilde være for meget at sige, at denne enestaaende Statistik giver et Billede af Trafiken og Vareomsætningen ad den europæiske Verdens vigtigste Handelsvej i disse tre Aarhundreder. Thi ikke blot maatte man, hvis man vilde hævde det, se bort fra det sidste halve eller maaske hele Aarhundrede; selv for de første to Aarhundreder er dog den gamle Sætning om Østersøhandelen som al Handels Moder kun Sandhed for Hollænderne. Og der er ikke Tvivl om, at en tilsvarende Statistik, optaget ved Gibraltarstrædet eller i Livornos Havn, vilde være af lige saa stor Betydning som Kilde for den europæiske Verdens Handels-historie, at en tilsvarende Statistik for Hamburgs Havn, der i disse Aarhundreder var Knudepunktet for den største og vigtigste europæiske Varetransport, vilde give end mere. Men det er paa den anden Side sandt, at selv om den Eventyrglans, der stod om Opdagelserne af Søvejene til Indien og Amerika, og den iøjnefaldende Forlæggelse af visse af den europæiske Handels Tyngdepunkter, der blev deres snare Følge, endnu lader disse Bedrifter sætte Skel i de populære Fremstillinger og Opfattelser af Handelshistorien, saa skulde dog mere end to af de tre Aarhundreder, som Øresundstoldregnskaberne spænder over, forløbe, inden Vareudvekslingen ad disse fjerne Veje kunde siges at nærme sig selv til Vareudvekslingen gennem Øresund i Betydning for europæisk Handelsvirksomheds daglige Liv.

Paa dansk Grund kunde der ikke opstaa, og kan der derfor ikke fremdrages, mange historiske Kilder af stor international Betydning. Ved Siden af Øresundstoldregnskaberne kan man af hidtil fremdragne næppe nævne andre end den lybske Fogeds Bog fra Skaanemarkedet, der for mere end et Tiaar siden udgaves af Prof. Dietrich Schäfer. Det er ærefuldt da for dansk historisk Forsken, at de store Midler til dette Kildemateriales Offentliggørelse har kunnet stilles til Raadighed af Carlsbergfondet,

og det er lykkeligt, at det har fundet en saa habil Udgiver som Fru Nina Bang.

Det har ikke været ganske let at finde den rette Form; men Fru Bang har rigtigt set, at det ved Udgivelsen maatte være en Hovedopgave at lade Regnskaberne fremtræde i en saa sammentrængt og simplificeret Skikkelse som muligt. Dette er i høj Grad lykkedes ved Valget af Tabelformen; hvert Aars Tal er saaledes sammendragne, at de kan rummes i en Tabel paa kun to Sider. Fordi Rubriceringen af Tabellerne er meget heldig og hele deres Inddeling yderst overskuelig, kan man ved dem med Lethed følge Trafikbevægelserne fra Aar til Aar. Udover Overskueligheden stiller Benyttelsen af Tabelformen kun ét Krav: det at Tabellernes Tal er rigtige. Spørger man nu, om disse Tabellers Tal er »rigtige«, maa man først gøre sig klart, i hvilken Forstand man spørger. Mener man dermed: om Tabellernes Tal indenfor deres forskellige Rubriker nu virkelig ogsaa er det nøjagtigt »rigtige« Tal paa de Skibe af den og den Art, der det Aar gik gennem Sundet, maa det staa en klart, at der kan være en Fejlmulighed: hvad der ikke er i Regnskaberne, kan ikke være i Tabellerne. Det gælder ikke blot, hvor hele eller halve Aar er udfaldne; men ogsaa hvor et Aars Regnskab synes at foreligge fuldstændigt, er der en Mulighed for Fejl: Tolderen kan maaske have undladt at opnotere et Skib, eller det kan maaske være sluppet forbi uden at erlægge Told. Jeg har, for at undersøge ogsaa dette, som en Stikprøve gennemgaaet Regnskabet for 1598 for Rostockerskibenes Vedkommende. Her noteres da om Rostockerskipperen Erich Olsen, at han 6. Februar passerede fra Rostock, 3. April fra Oslo, 6. Maj fra Rostock — saa først at han 1. November atter passerer fra Rostock og paany 2. December fra Oslo. Paa samme Maade om Thydtke Saul, at han 4. April passerer fra Rostock — saa atter 6. Juni fra Danzig, 15. Juli fra Leith, 15. August fra Danzig, 24. Oktober fra Bergen. Det er klart, at der for begges Vedkommende

mangler Notitsen om en til en Udfart svarende Hjemfart; er nu de to Skippere i begge Tilfælde gaaet gennem Storebælt? eller er de af en eller anden Grund ikke blevet noterede af Tolderen i Helsingør? Det vilde have været meget interessant og oplysende, om Udgiveren, der maa have jagttaget og samlet Hundreder af saadanne Tilfælde, havde udnyttet dem til Grundlag for nogle orienterende Bemærkninger i den — nu noget magre — Fortale om, med hvilken Begrænsning Regnskabernes, og dermed Tabellernes, Tal kan betegnes som i denne Forstand »rigtige«; hvilken Indflydelse denne Fejlmulighed maa antages at have udøvet.

Men det er paa den anden Side klart, at Tabellernes Tal i mange Tilfælde vil kunne være og er »rigtigere« end Regnskabernes. Udgiveren fremhæver selv, hvorledes »Hundreder af Skibe hvert Aar har maattet flyttes fra deres Plads i Regnskabet til de Afdelinger, hvor de virkelig hører hjemme, før den egentlige Bearbejdelse har kunnet paabegyndes«. Jeg tør maaske formode, at Udgiveren kunde være gaaet endnu lidt videre i denne Korrigeren af Regnskabernes Opgivelser; jeg støtter denne Formodning ogsaa paa min Stikprøve fra 1598. Skipper Claus Federo passerer 12. April fra Danzig, 12. Maj fra Bergen — saa atter 29. August fra Bergen; disse tre Gange — og kun disse tre — tælles han af Udgiveren som Rostockerskipper; det er da klart, at der, som i de to før nævnte Tilfælde, mangler en Passage. Men 15. Juli passerer fra Stralsund Skipper Claus Federo, med Hjemsted i Stralsund! — og denne Gang tælles han af Udgiveren med blandt Stralsundskipperne. Det havde dog sikkert været heldigere, om Udgiveren ved en Betragtning af Opgivelserne om denne Skipper i de foregaaende og efterfølgende Aar havde søgt at bestemme hans Hjemsted; her synes det ikke at være nødvendigt, at der, fordi der er maaske blot en Skrivefejl i Regnskaberne, saa ogsaa er en, omend ringe, Fejl i Tabellernes Tal.

Imidlertid, de Tilfælde, hvor en saadan mere ind-

trængende Korrigeren kunde have gjort Tabellernes Tal rigtigere end Regnskabernes, vil vel næppe være mange — og i alt Fald tør det nok siges, at Tabellernes Tal er »rigtige« i den Forstand, at de stemmer overens med Regnskabernes. En Forvanskning af dem under Trykningen synes ogsaa saa temmelig undgaaet ved nøjagtig Korrektur; den slemme, men let sete Trykfejl i Tabellen for 1558, hvor 31 Rostocker- og 6 Wismarskibe er opførte som kommende fra Lübeck, medens det af Rubriken »heraf fra Hjemstedet« fremgaar, at de kom fra deres respektive Hjemsteder, er dog ikke helt enestaaende.

Fremdeles har Fru Bang rigtigt set, at Materialets internationale Karakter gjorde det meget ønskeligt, at det forelagdes i en Form, der paa én Gang gjorde det tilgængeligt for alle Landes historiske Forskning. Hvad Tabellerne selv angik, har dette Krav ikke voldt saa store Vanskeligheder; naar deres Rubrikers Indhold forklaredes i Fortalen, indeholder de selv kun Tal og Stednavne, der, selvom deres danske Form bevaredes, kunde forudsættes at være internationalt forstaaelige. Dog har Udgiveren ogsaa her, som det fremhæves i Fortalen, mødt betydelige Vanskeligheder og maattet anvende meget Arbejde og Opfindsomhed, fordi Tolderen ikke blot har haft sin egen Stavemaade, men ofte ogsaa blot har nøjedes med at angive den omtrentlige Ordlyd af det Stednavn, den fremmede Skipper tilraabte ham. At give den rette Forklaring af de deraf opstaaede Gaader har ikke altid været let, undertiden umuligt — men ikke altid har Udgiveren heller været heldig. I 1593 opføres to Danziger Skibe som kommende, det ene fra »Seszedewetzin tho mill fran Ronn«, det andet fra »Umedemaer i Italien«. Om det første forskrevne Navn formoder Udgiveren, sikkert efter megen skarpsindig Gætning, at det betyder »Saussay i Vexin sydøst for Rouen«, og opfører derfor i Tabellen Skibet som kommende fra Frankrig. Men nu tilføjes der om dette Skib i Regnskabet, at det medførte 100,000 R Allun løs i Lasten. Udgiveren kan ikke —

eller burde ikke — være uvidende om den store Opsigt det vakte, da Giovanni de Castro i 1462 fandt Allun ved Tolfa i Pavestaten. I de foregaaende Aarhundreder havde man maattet hente Hovedmassen af det for den europæiske Tekstilindustri uundværlige Allun fra de Vantros Lande, fra Lilleasien (Phocæa); nu optog Paverne straks med Iver Udnyttningen af deres egne Allungruber, søgte endog, støttede til det gamle Forbud mod Handel med de Vantro, at monopolisere den europæiske Allunhandel; selvom dette ikke lykkedes, var Paven dog det 16. Aarhundrede igennem en Hovedleverandør, og det var Alluneksporsten, der gav Civita vecchia Betydning som Eksporthavn. Det er da indlysende, at det forvanskede Navn skal tydes som: Civita vecchia, to Mil fra Rom — og der er for mig ingen Tvivl om, at »Umedemaer« paa samme Maade er en forvansket Form for »Allumiare«, en lille By, der var vokset op ved og havde sit Navn af Allungruberne.

Vanskelighederne ved at gøre Udgaven internationalt tilgængelig maatte derimod træde særligt frem ved Specifikationerne. Det ses let, at Udgiveren har tænkt sig at kunne omgaa disse Vanskeligheder ved saavidt muligt at indskrænke ogsaa Specifikationernes Opgivelser til Tal og Stednavne — og har ment herved paa én Gang dels at fyldestgøre den nødvendige Fordring om, at Specifikationerne til hvert Aars Tabel ligesom Tabellen selv holdtes indenfor to Sider, dels tilstrækkeligt at imødekomme Hensynet til Materialets internationale Karakter. Om det sidste kan siges at være lykkedes, forekommer mig noget tvivlsomt. Eftersom Specifikationerne i Virkeligheden ikke har kunnet indskrænkes til Tal og Stednavne alene, men det overalt har vist sig nødvendigt at tilføje yderligere Betegnelser (adeligt, hertugeligt) og medgive forskellige andre Oplysninger (f. Eks. om Skibsparter), bliver der noget meningsløst i, at fremmede Forskere paa disse færre Steder skal hindres i at drage den fulde Nytte af Værket, fordi her det danske Sprog benyttes. Jeg maa

i alt Fald tilstaa, at jeg vilde have fundet det heldigere, om disse Oplysninger var givet i et Verdenssprog. I Statistisk Bureaus Arbejder, der i det hele er taget til Forbillede, har Udgiveren haft et Præcedens for ved Siden af Dansk at benytte Fransk. Men da nu moderne Handelshistorie er skabt ved tysk og engelsk-amerikansk Forsken, da selve dette Arbejde udenfor Danmark mest vil interessere og blive benyttet i disse Lande, havde det sikkert været rimeligere saavel i Specifikationerne som ved Gengivelsen af Fortalen at vælge et af disse Sprog. Vilde det i det hele ikke være naturligt, om Handelshistorien, ligesom Handelen selv, fortrinsvis valgte Engelsk til internationalt Meddelelsesmiddel?

Imidlertid, det vil ikke nok kunne fremhæves og paaskønnes, at det første og største Krav, Kravet om Overskuelighed og Begrænsning, paa en tilfredsstillende Maade er blevet fyldestgjort af Udgiveren. Man vil haabe, at det ogsaa maa lykkes hende at fortsætte og fuldføre Værket med saa stor Hurtighed, som de store Forarbejder paa nogen Maade tillader. Allerede nu vil der være mange Forskere, der med Iver haaber paa en snarlig Offentliggørelse af andet Bind, Bindet om Varetransporten 1497—1660. Dette vil i særlig Grad blive afgørende for Vurderingen af Udgiverens Arbejde; thi det tør nok siges, at den rette Bestemmelse af Varernes Art og Mængde vil volde end større Vanskeligheder, stille end større Krav til Udgiverens Skarpsindighed og især til hendes omfattende Lærdom; der er næppe noget Omraade, der i sig selv er mere farligt at bevæge sig paa end det 16. Aarhundredes Vareterminologi, og det bliver det end mere, fordi brugbare Hjælpebidler til Tolkningen er faa eller ingen, og Udgiveren næsten kun vil have egne Studier og Sammenstillinger at tage sin Tillugt til. Det maa haabes, at Forglemmelsen af den pavelige Allunhandel ikke skal tages som et Omen.

For to Aar siden vilde min Anmeldelse være standset her; den Anerkendelse, jeg har ønsket derved at yde,

vilde da have været mindre overflødig. Nu er Værkets Betydning og Udgivelsesmaadens Fortræffelighed i meget smigrende Udtryk anerkendt i de Verdenssprog, Udgiveren har vraget, paa Engelsk af W. F. Reddaway, paa Tysk, endog to Gange, af Prof. Dietrich Schäfer. Den sidste af disse fremmede Anmeldere har ikke undgaaet Fristelsen til straks ved hastige Sammenstillinger af enkelte af Tabellernes Tal at give nogle flygtige Rids af, hvad der kan læres af dem. Fristelsen ligger nær — ikke mindst fordi der først derigennem kan gives den fulde Forstaaelse af Værkets Betydning. Men med stor Forsigtighed maa Tallene sammenstilles, og med Varsomhed maa Slutningerne drages. Dette Forskernes Arbejde er utvivlsomt mange Steder i Gang; jeg selv har straks med Glæde kastet mig derover og er senere atter og atter vendt tilbage dertil. Jeg skal her modstaa Fristelsen til at fremsætte nogle af mine Forsøg; baade fordi saadanne Udredninger kræver større Plads end der kan tilstaaes en Anmeldelse, og fordi jeg haaber andetsteds at faa Lejlighed dertil. Og saa af en Grund til, som jeg ikke her skal helt fortie. Den, der begynder at arbejde med dette store Stof, vil snart mærke, at han for den fulde Udnyttelse deraf atter og atter henvises til Specifikationerne — men da ogsaa, at disses Oplysninger hyppigt svigter ham midt i hans Arbejde, fordi de er inkonsekvente, ufuldstændige og utilstrækkelige, selv naar Hensynet til deres Begrænsning tages i skyldig Betragtning. Imidlertid kræver ogsaa Begrundelsen af disse Indvendinger megen Plads — og da jeg ikke ønsker dem af Udgiveren betragtede som Angreb, men som Henstillinger, der maaske ved Værkets Fortsættelse kan tages under Overvejelse, skal jeg ogsaa henskyde dem til anden Tid og andet Sted.

Erik Arup.